

YENGIL SANOAT SOHASIDA MATO SIFATINI SINFGA AJRATISH VA BAHOLASH USULLARI

Kambarov Jamoliddin Xikmatillayevich¹

¹ Qo'qon Universiteti, Akademik ishlar bo'yicha prorektori, DSc, dotsent

E-mail: gustins2014@gmail.com

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 11.06.2025

Revised: 12.06.2025

Accepted: 13.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

mato sifati, nav darajasi, badiiy-estetik ko'rsatkichlar, fizik-mexanik xususiyatlar, GOST talablari, tashqi ko'rinish nuqsonlari, to'qimachilik sanoati, rang barqarorligi, mahsulot baholash.

Ushbu maqolada to'qimachilik sanoatida matolarning sifat darajasi va navini aniqlash mezonlari tahlil qilinadi. Matolarni baholashda ularning badiiy-estetik ko'rsatkichlari, tashqi ko'rinishdagi nuqsonlari, fizik-mexanik xususiyatlari hamda rangning chidamliligi asosiy mezon sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, matolarni tovar-sinfga ajratishdagi GOST talablari asosida aniqlash usullari yoritilgan. Har xil xomashyo turlariga ega bo'lgan matolar uchun sifat ko'rsatkichlarining og'ish darajasi, ularning maqsadli foydalanishga yaroqliligi va iste'mol bozoriga mosligi haqida ma'lumot beriladi.

KIRISH. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining jadal rivojlanishi mahalliy tovarlar va xizmatlarning ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini oshirmasdan mumkin emas. Hozirgi kun sharoitida faqat iqtisodiy omilga yo'naltirish hal qiluvchi muvaffaqiyatni kafolatlamaydi.

Dunyoning barcha mamlakatlarida turmush darajasini, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik xavfsizlikni yaxshilashning eng muhim vazifasi sifat muammosidir. Ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarining sifatiga qo'yiladigan talablarni aniq tushunishlari va ularni o'rganishlari kerak. Bu talablar, qoida tariqasida, iste'molchilarning turli guruhlariga uchun bir xil emas, iqlim sharoiti, aholining Harid qobiliyati, madaniy an'analari va boshqa xususiyatlariga qarab farqlanadi[1].

Demak, mahsulot va xizmatlar sifatini boshqarish, uning individual ko'rsatkichlarini baholash va tahlil qila olish kerak. Sifat - bu faoliyatning barcha jabhalarining samaradorligini ko'rsatadigan murakkab tushuncha: strategiyani ishlab chiqish, ishlab chiqarishni tashkil etish, marketing va boshqalar. Halqaro standartlashtirish tashkiloti sifatni mahsulot yoki xizmatlarning ularni qondirish qobiliyatini beradigan xususiyatlari va xususiyatlari yig'indisi sifatida belgilaydi, demak ulardan kelib chiqadigan ehtiyojlarni qondirish nazarda tutilgandir.

Materialning sifati - uning xususiyatlarining qayta ishlash va maqsadli foydalanish talablariga javob berish darajasi;

Ushbu ta'rifga muvofiq, materialning sifatini baholash natijasi ikkita parametrga, materialning xususiyatlari darajasiga va ularga qo'yiladigan talablar darajasiga bog'liq bo'ladi[2].

Mahsulot sifati darajasini baholash sifat ko'rsatkichlari nomenklaturasini tanlash va ularning umumiy sifat tavsifidagi og'irligini baholashni, ushbu ko'rsatkichlarning qiymatlarini aniqlashni va ularni me'yoriy (asosiy) bilan taqqoslashni o'z ichiga oladi. Mahsulot sifati ko'rsatkichi mahsulot xususiyatlarining qayta ishlash va maqsadli foydalanishga yaroqliligini belgilaydigan talablarga muvofiqligi darajasining miqdoriy o'lchovidir. Kiyim-kechak va kiyim-kechak uchun materiallarning sifat ko'rsatkichlari, shuningdek nomenklaturani o'rnatishning asosiy tamoyillari bo'yicha batafsil ma'lumotlar 7-bobda keltirilgan.

Kiyim-kechak uchun materiallarning sifat darajasini baholash standartlarga muvofiq amalga oshiriladi va sinfni o'rnatishga qisqartiriladi. Narx - bu bir yoki bir nechta sifat ko'rsatkichlari bo'yicha mahsulotning gradatsiyasi hisoblanadi.

Sinfni belgilashda materiallarning badiiy va estetik ko'rsatkichlari hisobga olinadi, ular standart namunalarga, fizik-mexanik va fizik-kimyoviy xususiyatlar ko'rsatkichlariga va tashqi ko'rinishdagi nuqsonlarga mos kelishi kerak. Matolarning navi gazlamaning badiiy-estetik xususiyatlarini, tashqi ko'rinishidagi nuqsonlarning mavjudligini, fizik-mexanik xossalari bo'yicha, rangning mustahkamligi sifatini baholash yo'li bilan aniqlanadi[3].

Gazlamalarning badiiy va estetik xususiyatlarini baholash. Gazlamalarning badiiy-estetik xossalari ekspert usulida 40 ballik tizim bo'yicha baholanadi. Sof jun va yarim jun matolar misolida badiiy va estetik xususiyatlarni baholashni ko'rib chiqing. Badiiy va koloristik dizayn, shu jumladan ranglar gamuti va bosma naqshlarning maqsadga muvofiqligi, moda yo'nalishi, badiiy eksPressivlik maksimal 20 ballga ega bo'lishi mumkin; tuzilishi, ya'ni to'quv naqshining moda yo'nalishiga, tuk sirtining turiga, ipning tashqi ta'siriga, badiiy strukturaning maqsadga muvofiqligiga - 3 ball; tugatish, ya'ni moda va maqsad yo'nalishiga mos keladigan teginish mavjudligi - 12 ball.

Badiiy va estetik sifat ko'rsatkichlari ballari yig'indisi quyidagilarga teng bo'lishi kerak: ayniqsa moda mahsulotlar uchun - 38-40, yaxsxilangan sifatli mahsulotlar uchun - 30-37, ommaviy ishlab chiqarilgan mahsulotlar uchun - 25-29 ball. 25 balldan past badiiy va

estetik ko'rsatkichlar bo'yicha baholangan mahsulotlar ishlab chiqarishdan chiqariladi. Har bir mato parchasi badiiy va estetik ko'rsatkichlar bo'yicha standart namunaga mos kelishi kerak. Aks holda, mato qismlari mos kelmaydigan hisoblanadi[4].

Tashqi ko'rinishdagi nuqsonlar mavjudligi bilan sifatni baholash. Bo'laklarni ko'rish orqali aniqlanadigan matolarning tashqi ko'rinishidagi nuqsonlar ishlab chiqarishning turli bosqichlarida yuzaga keladi va xomashyo, yigiruv, to'quv va pardozlash ishlaridagi nuqsonlar sifatida tasniflanadi. Umumiy nuqsonlarni (to'qimalarning butun uzunligi bo'ylab) va mahalliy (to'qimalarning cheklangan joylarida) ajrating.

To'qimalarda mahalliy nuqsonlar birdan to'rttagacha bo'lgan nuqsonlar bilan baholanadi. Mahalliy nuqsonni baholash qiymati uning ahamiyati va hajmiga, to'qimalarning turi va maqsadiga bog'liq. Shuning uchun, butun assortiment matolari, maqsadga qarab guruhlarga bo'linadi, jun bundan mustasno.

Paxta matolari to'rt guruhga bo'linadi: 1 – libos kiyimlari, bal-kechki kiyimlar, dekorativ bezakli; 2 - ichki kiyim; 3 – yostiq, to'shak va qoplamalar uchun; 4 - kesilgan to'qimali. Zig'ir matolari yetti guruhga bo'lingan, kiyim-kechak uchun 4-guruhga kiritilgan va amaliy (bortli) - 6-guruhda. Ipak matolari to'rt guruhga bo'linadi, lekin kiyim-kechak uchun gazlamalar birinchi uchta guruhga kiradi: 1 - Ko'ylak, kostyum, kofta, bluzka, palto, plash, sport kiyimlari va to'qimachilik galantereya mollari; 2 - astar, pijama, korset va cho'milish kostyumlari uchun; 3 – jun-tukli ko'ylak, tashqi kiyim uchun[5].

Savdo tashkilotlari uchun mo'ljallangan mato bo'laklarida tashqi ko'rinishdagi yalpi mahalliy nuqsonlarga yo'l qo'yilmaydi. Masalan, ipak matolarda quyidagi turdagi nuqsonlarga yo'l qo'yilmaydi: teshiklar, tirqishlar, uchdan ortiq ipni yulib olish, pastki simlar 1 sm. dan ortiq, nodir chetidan 1 sm. dan ortiq, dog'lar 1 sm. dan ortiq, kal dog'lar ko'proq. 1 sm. dan ortiq, krep ikkidan ortiq ip, begona narsalar, 1 sm. ga to'rtta ipdan ko'proq etishmayotgan, halqaning ajralishi, nuqsonli eni 1 sm dan ortiq bo'lgan nuqsonli o'rash iplari, kengligi 0,5 sm. dan ortiq bo'lgan seriflar va chertishlar uzunligi 4 sm. dan ortiq; xomashyoni aralashtirishdan, bosib chiqarish yoki bo'yash mashinasini to'xtatishdan matoning kengligi bo'ylab chiziqlar; guruhli oraliqlar (kamonlar), tukli matolarda - tuksiz joylar. Shuning uchun, nuqson bo'lgan qismlarda, kesish amalga oshiriladi. Sanoatda qayta ishlash uchun mo'ljallangan matolarda qo'pol mahalliy nuqsonlar kesilmaydi, lekin nuqsonning boshida va oxirida shartli kesilgan (oq iplar va «B-0» belgisi bilan) chetida iplar bilan belgilanadi. shartli kesish {qizil ip va belgi bilan haqiqiy kesiklar yoki shartli kesmalar soni GOST 25227-82 talablariga javob berishi kerak.

Umumiy nuqsonlar ko'p sonli nuqsonlar bilan baholanadi va ular to'qimalarning shartli uzunligi yoki yuzasi uchun qayta hisoblanmaydi. Paxta gazlamalarda har bir umumiy nuqson II ta nuqson bilan, ipak gazlamalarda zo'ravonlik darajasi va to'qimalar guruhiga qarab 8 yoki 18 ta nuqson bilan baholanadi. Masalan, I guruh ipak matolari uchun ipning bo'laklari va tiqilib qolishi 18 ta nuqsonga, I guruhdagi gazlamalar uchun 8 ta nuqsonga baholanadi. Shakli iplardan foydalangan holda ishlab chiqariladigan ipak gazlamalarda

tabiiy ipak ip, tarkibli iplar, chiziqli zichligi notekisligi, iplardagi bo'shliq va qalinlashuv navlarini belgilashda hisobga olinmaydi. I-navdagi gazlamalarda umumiy ruxsat berilgan nuqsonlar hisobga olinmaydi. II navli paxta, zig'ir va jun (bosmadan tashqari) gazlamalarda bittadan ortiq umumiy nuqsonlarga yo'l qo'yilmaydi; II darajali bosilgan jun matolarda - GOST 358-82da ko'rsatilgan ikkitadan ko'p bo'lmagan umumiy nuqsonlar. II-navli ipak matolarda namuna bo'yicha baholanadigan bitta sezilarli umumiy nuqsonga, I navli matolarda esa bitta umumiy nuqsonga ruxsat beriladi.

II darajali zig'ir matolarida, keng tarqalgan nuqson mavjud bo'lganda, 30 m² shartli maydon uchun mahalliy nuqsonlar soni 17 dan oshmasligi kerak. Jun, ipak va kiyim-kechak uchun zig'ir matolarda navni aniqlashda chetida joylashgan nuqsonlar hisobga olinmaydi. I navli paxta gazlamalarda pnevmatik to'quv dastgohlarida ishlab chiqariladigan, chetida chekka qo'yishga ruxsat beriladi[6].

Xulosa. Turli xil xomashyo tarkibidagi I navli matolar uchun fizik-mexanik xususiyatlar ko'rsatkichlarining ruxsat etilgan og'ishlari GOST 10641 da ko'rsatilgan. Agar iplar soni uchun nominal ko'rsatkich minimal sifatida qabul qilinsa, minus og'ishlarga yo'l qo'yilmaydi. Turli xil xomashyo tarkibidagi matolar uchun normalangan ko'rsatkichlardan fizik-mexanik xususiyatlar bo'yicha og'ishlarni baholash bir xil emas. Paxta matolari uchun fizik-mexanik parametrlarning I navli matolarning nominal me'yorlaridan 11 og'ishda baholandi. Rangning chidamliligi bo'yicha sifatni baholash. Rang barqarorligiga ko'ra, ipak, jun va paxta matolari oddiy, bardoshli va qo'shimcha bo'yash matolariga bo'linadi; Zig'ir matolari - bardoshli. Paxta, ipak va zig'ir matolari uchun ranglarning mustahkamligi bo'yicha me'yorlardan chetga chiqishga yo'l qo'yilmaydi. II navli jun matolar uchun rangning barqarorligini pasaytirishga I navli matolar uchun belgilangan me'yorlarning bir nuqtasiga oddiy rang barqarorligi guruhining ikkitadan ko'p bo'lmagan ta'siri uchun ruxsat etiladi; indikatorning qiymati kamida 3 ball bo'lishi kerak.

Matolar navini nuqsonlar bo'yicha aniqlash tamoyili kiyim-kechak materiallarining sifat darajasini baholashni yaxshilash bo'yicha ishlarni yanada rivojlantirish uchun istiqbolli deb e'tirof etiladi. Bu kiyim-kechaklarning navlarini ularni ishlab chiqarish, ta'mirlash va yangilashda qo'llaniladigan materiallarning tashqi ko'rinishidagi nuqsonlarning soni, hajmi va ahamiyatlilik darajasiga qarab aniqlash metodikasi bilan to'liq mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1]. Tursumatova Shaxlo Samiyevna, & Mamatqulova Saida Raxmatovna. (2022). The importance of creating embroidery patterns from the methods of artistic decoration in the light industry. Innovative Technologica: Methodical Research Journal,3(05),1–10.

[2].Raxmatovna.M.S.(2022). Analysis of women's clothes sewing-a study to develop a norm of time spent on the technological process of knitting production. International Journal of Advance Scientific Research.2(03).16-21.

[3].Raxmatovna.M.S.(2022).Research on the development of norms of time spend on the technological process of sewing and knitting production; basic raw materials, their composition and properties.Innovative Technologica: Methodical Research Journal, 3(03), 28-32. ISSN:2776-0987, Volume3, Issue5,May,2022.7

[4]. Raxmatovna.M.S.(2021). The description of perspective fashion trends in men's clothing. Innovative Technological:Methodical Research Journal,2(10),15-20.

[5].Nizamova, B. B., & Mamatqulova, S. R. (2021). Analysis of the Range Of Modern Women's Coats. The American Journal of Engineering and Technology, 3(9), 18-23.

[6]. Tursunova, X.Sh., Mamatqulova Saidra Rahmatovna. (2020). Ayollar paltosi uchun gazlamalar taxlili. 3 rd international congress of the human and social science researches (itobiad).

